

Oikeusministeriö

Julkisen sanan neuvosto

Aloite alaikäisten rikoksentekijöiden henkilöllisyyden salaamisesta tuomioistuimissa sekä Journalistin ohjeissa

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa (laki lapsiasiavaltuutetusta 1221/2004). Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on Suomessa lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Lapsen oikeuksien yleissopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan lapsi ole saavuttanut täysi-ikäisyyttä aikaisemmin (1 artikla). Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 4 artiklassa sopimusvaltiot sitoutuvat ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi.

Taustaa

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimus on maailman laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus. Sopimuksen toimeenpanoa valvova lapsen oikeuksien komitea julkaisee lapsen oikeuksien sopimuksen tulkinnan tueksi ja työkaluiksi yleiskommentteja, joista tuorein julkaistiin syyskuussa 2019. Tässä yleiskomentissa nro 24¹ käsitellään lapsen asemaa rikosoikeusjärjestelmässä etenkin tilanteissa, joissa lasta epäillään rikoksesta, hän on syytettynä rikoksesta tai hänet on tuomittu rikoksesta. Lapsiasiavaltuutetun toimisto teetti yleiskomentista epävirallisen suomenkielisen käännöksen joulukuussa 2019.²

YK:n lapsen oikeuksien komitean suositus lapsen yksityisyyden kunnioittamisesta rikosoikeus-järjestelmässä

Yleiskomentissa nro 24 otetaan kantaa muun muassa lapsen yksityisyyden täydelliseen kunnioittamiseen tilanteessa, jossa lapsi on rikoksesta epäiltyä, rikoksesta syytettynä tai rikoksesta tuomittuna.

YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen oikeuksien yleissopimuksen 40 artiklan 2 kohdan b.vii -kohdassa vahvistettua lapsen oikeutta yksityisyytensä täydelliseen kunnioittamiseen asian käsittelyn kaikissa vaiheissa tulisi tarkastella yhdessä sopimuksen 16 artiklan ja 40 artiklan 1 kohdan kanssa.³ Komitean mukaan

¹ CRC/C/GC/24

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhsqIkirKQZLK2M58RF%2F5F0vEnG3QGKUxFivhToQfjGxYjV05tUAlgpOwHQJsFPdJXCiixFSrDRwow8HeKLLh8cgOw1SN6vJ%2Bf0RPR9UMtGkA4>
(haettu 17.2.2020).

² YK:n lapsen oikeuksien komitean Yleiskommentti nro 24 (2019) Lapsen oikeuksista rikosoikeusjärjestelmässä http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2019/12/CRC_CGC_24_julkaisu-5.pdf (haettu 17.2.2020).

³ CRC/C/GC/24, kohta 66.

sopimusvaltioiden tulisi kunnioittaa sääntöä, jonka mukaan lapsia koskevan rikosoikeusjärjestelmän käsittelyt on järjestettävä suljetuin ovin. Poikkeusten tulisi olla hyvin rajallisia ja selkeästi laissa määriteltyjä. Jos tuomio ja/tai rangaistus ilmoitetaan julkisesti tuomioistuimen istunnossa, lapsen henkilöllisyyttä ei saisi paljastaa. Oikeus yksityisyyteen tarkoittaa myös sitä, että tuomioistuimen asiakirjat ja lasten tiedot olisi pidettävä ehdottoman luottamuksellisina ja salassa kolmansilta osapuolilta lukuun ottamatta niitä, jotka suoraan osallistuvat tapauksen tutkintaan, tuomitsemiseen ja ratkaisemiseen.⁴

Yleiskommentin mukaan lapsia koskevien ratkaisujen tulisi olla anonyymejä ja tätä sääntöä tulisi noudattaa myös verkkoon saataville laitettavissa ratkaisuselosteissa.⁵ Lisäksi komitea suosittelee, että valtiot pidättäytyvät merkitsemästä kaikkien lasten tai rikosentekohetkellä lapsia olleiden henkilöiden tietoja rikosentekijöitä koskeviin julkisiin rekistereihin. Samoin tulisi välttää tällaisten tietojen sisällyttämistä muihin rekistereihin, jotka eivät ole julkisia mutta haittaavat mahdollisuuksia sopeutua yhteiskuntaan.⁶

Komitean näkemyksen mukaan lapsena tehtyjä rikoksia ei saisi julkistaa henkilön koko elinaikana. Tässä Suomen nykyinen lainsäädäntö on ristiriidassa yleiskommentin kanssa. Yleiskommentissa perusteena julkistamatta jättämistä koskevalle säännölle ja sen voimassaolon jatkamiselle lapsen täytettyä 18 vuotta on se, että julkistaminen aiheuttaa jatkuvaa leimautumista, jolla on todennäköisesti kielteinen vaikutus koulutukseen ja työelämään pääsyyn, asunnonsaantiin tai turvallisuuteen. Tämä estää lasta sopeutumasta yhteiskuntaan ja omaksumasta siinä rakentavaa roolia. Sopimusvaltioiden tulisi näin ollen varmistaa, että yleissääntönä on elinikäinen yksityisyydensuoja kaikkien tiedotusvälineiden osalta, sosiaalinen media mukaan lukien.⁷ Lisäksi komitea suosittelee, että sopimusvaltiot ottavat käyttöön sääntöjä, jotka sallivat lasten rikosrekistereiden poistamisen automaattisesti heidän täytettyään 18 vuotta tai poikkeustapauksissa yksilöllisen harkinnan jälkeen.⁸

Lapsiasiavaltuutetun huomiot alaikäisten rikosentekijöiden yksityisyyden kunnioittamisesta

Lapsiasiavaltuutettu tukee YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommenteissa esitettyjä kannanottoja. Kriminologisissa tutkimuksissa on löydetty vahvistusta ns. leimaamisteorialle. Tullessaan tuomituksi rikoksesta ihminen saa yhteisössä rikollisen ”leiman”, joka voi vaikuttaa myös yksilön käsitykseen itsestään. Leimautumisella voi olla vakavia seurauksia erityisesti nuorelle henkilölle, sillä nuoren identiteetti ja ymmärrys itsestään yhteisön jäsenenä ovat vasta kehittymässä. Tällöin rikokseen syyllistyminen yhdessä tuomion ja etenkin yhteisön reaktioiden kanssa voi johtaa ns. sekundaariseen leimautumiseen.

Ympäristön reaktiot siis vahvistavat yksilön käsitystä itsestään rikoksiin taipuvaisena henkilönä. Tällainen itseymmärrys voi vahvistaa hakeutumista rikollisiin alakulttuureihin ja elämäntapaan, mikä syventää ilmiötä entisestään. Tutkimusten mukaan leimaamisteoria selittääkin erityisesti rikosten jatkamista ensimmäiseen rikokseen syyllistymisen jälkeen. Leimaamisteorian mukaan uusintarikollisuutta voidaan ehkäistä tukemalla

⁴ CRC/C/GC/24, kohta 67.

⁵ CRC/C/GC/24, kohta 68.

⁶ CRC/C/GC/24, kohta 69.

⁷ CRC/C/GC/24, kohta 70.

⁸ CRC/C/GC/24, kohta 71.

rikosentekijän sitoutumista yhteiskuntaan rikosten jälkeen esimerkiksi koulutusta, työllistymistä ja normaalia arkea tukevin toimenpitein.⁹

Mediaympäristö on 2000-luvulla muuttunut paitsi aiempaa kokonaisvaltaisemmaksi myös hallitsemattomammaksi. Yksilön henkilöllisyyden paljastuttua tiedon leviämistä ei voida enää hallita ja etenkin sosiaalisessa mediassa julkaistu aineisto säilyy pysyvästi suuren yleisön saatavilla. Tämä lisää entisestään rikosuutisoinnista aiheutuvia riskejä yksilön leimautumiselle. Etenkin lapsena tehdyt rikokset voivat seurata ihmistä loppuelämän, jolloin ne voivat vakavasti haitata kiinnittymistä yhteiskunnan arvostamiin instituutioihin, hakeutumista erilaisiin luottamustehtäviin sekä yksilön uskoa itseensä.

Lapsiasiavaltuutetun aloite oikeusministeriölle lainvalmisteluun ryhtymiseksi

Lapsiasiavaltuutettu toteaa, että demokraattisessa yhteiskunnassa on perusteltua, että rikosasioissa annettavat tuomiot ovat pääsääntöisesti julkisia. Alaikäisenä tehtyihin rikoksiin liittyy kuitenkin vain harvoin sellaisia seikkoja, jotka puhuisivat vahvasti rikosasian tuomioon liittyvän yleisen ja yhteiskunnallisen intressin puolesta. Sen sijaan alaikäisen rikosentekijän henkilöllisyyden julkisuudella on merkittävän raskaat seuraukset nuoren itsensä kannalta. Näiden oikeushyvien ja perus- ja ihmisoikeuksien punninnassa lapsiasiavaltuutettu katsoo, että YK:n lapsen oikeuksien komitean esiin tuomat näkökohdat saavat suuremman painoarvon.

Lapsiasiavaltuutettu esittää, että **oikeusministeriö ryhtyy säädösvalmisteluun oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007) muuttamiseksi vastaamaan yleiskommentin suosituksia**. Säädösvalmistelun tavoitteena tulee olla, että lain säännöksiä ennen kaikkea 4, 6 ja 24–25 §:issä muutetaan niin, että asianomistajan ja turvapaikanhakijan henkilöllisyyden lisäksi myös alaikäisenä rikoksen tehneen henkilön henkilöllisyys voidaan määrätä salassapidettäväksi ja että salassapito huomioidaan vastaavasti myös tuomioistuimen ratkaisun julkisuudessa. Alaikäisenä tehtyjen rikosten salassapitoa tulisi pitää pääsääntönä ja salassapidon tulee jatkua myös täysi-ikäisyyden saavuttamisen jälkeen.

Lapsiasiavaltuutettu esittää, että oikeusministeriö selvittää rikosrekisterilain (770/1993) uudistustarpeita niin, että alaikäisiä henkilöjä koskevat rikosrekisterimerkinnot voitaisiin poistaa välittömästi heidän täytettyään 18 vuotta tai että tietojen säilyttämistä ja luovuttamista lain mukaisiin tarkoituksiin ainakin merkittävästi rajattaisiin. Selvittämisessä on huomioitava, että rikosrekisterin tietoja voidaan käyttää myös alaikäisenä rikoksen tehneen henkilön eduksi esimerkiksi rikoslain 7 luvun 6–8 §:ien mukaisissa yhteisen rangaistuksen mittaamista koskevissa tilanteissa, ja että rikosrekisteritiedoilla voi olla merkitystä muiden

⁹ Kivivuori, Janne & Aaltonen, Mikko & Näsi, Matti & Suonpää, Karoliina & Danielsson, Petri (2018) Kriminologia. Helsinki: Gaudeamus.

Kivivuori, Janne (2013) Rikollisuuden syyt. Helsinki: Nemo.

Pekkarinen, Elina (2010) Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.

https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/stadilaispojat_rikokset_ja_lastensuojelu.pdf (haettu 17.2.2020).

alaikäisten henkilöiden oikeuksien suojaamisessa¹⁰. Selvittämisen tavoitteena tulee olla perustellun tasapainon saavuttaminen alaikäisen rikoksen tehneen henkilön yksityisyyden suojan ja muiden käsillä olevien perus- ja ihmisoikeusnäkökohtien välillä.

Lapsiasiavaltuutetun aloite Julkisen sanan neuvostolle

Kiireellisenä toimenpiteenä lapsiasiavaltuutettu esittää, että Julkisen sanan neuvoston laatimat Journalistin ohjeet saatetaan sopusointuun Suomen ihmisoikeusvelvoitteiden ja komitean yleiskommentissa esiin tuotujen painavien perusteiden kanssa.

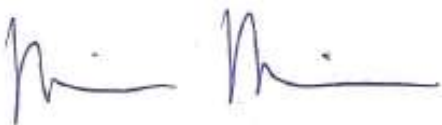
Vaikka medialla on tärkeä yhteiskunnallinen rooli rikoksista uutisoinnissa ja yhteiskunnallisen ja poliittisen kritiikin esittämisessä, alaikäisenä tehtyihin rikoksiin liittyy vain harvoin sellaisia seikkoja, jotka antaisivat niille tämän tehtävän kannalta olennaisen luonteen. Alaikäisenä rikoksen tehneen henkilöllisyyden paljastaminen voi tuskin koskaan palvella suoraan median yhteiskunnallista tehtävää, ja sen seuraukset nuoren kannalta ovat huomattavan vakavat. Näiden eri oikeushyvien punninnassa on perusteltua katsoa, että alaikäisen yksityisyyden suojaamiselle on annettava suurempi painoarvo.

Ohjeissa tulee siten kieltää henkilöllisyyden paljastaminen kaikissa tilanteissa, joissa alaikäinen henkilö on rikoksesta epäiltynä, alaikäinen henkilö on rikoksesta syytettynä tai joissa alaikäinen henkilö tuomitaan rikoksesta. Salassapidon on koskettava myös tilanteita, joissa teko on tapahtunut alaikäisenä, vaikka oikeusprosessi olisi käynnistynyt vasta täysi-ikäisyyden jälkeen. Henkilöllisyys on pidettävä salattuna pysyvästi. Yleissääntönä tulee olla elinikäinen yksityisyydensuoja kaikkien tiedotusvälineiden osalta.

Vastauspyyntö

Lapsiasiavaltuutettu pyytää jakelussa mainituilta tahoilta vastausta asiaan **viimeistään 10.4.2020** osoitteeseen lapsiasiavaltuutettu@oikeus.fi.

Jyväskylässä 11.3.2020

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

¹⁰ Esimerkiksi laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisessä (504/2002)